

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

יכפר". האמירה נועדה להשלים את החסר עקב הפגיעה בקדושת המקום, המקדש, ובהיעדר הקורבנות.

עם זאת, לדעת רש"י אמירת "והוא רחום" בערבית היא חלק מהליך התשובה שעובר אדם עם סיומו של היום והם קשורים לקדושת האדם.

מפי ר' אליעזר הגדול דאמר שכן נהגו העם החוטאים ללקות בשעת מעריב ואחר שקיבל הדין ושלקה אומר שליח ציבור והוא רחום, והם המלקים אומרים ג' פעמים והוא רחום והם ארבעים חסר אחת, שהוא סופג את הארבעים. ועוד, שבכל יום אדם חוטא, ולערב צריך לומר והוא רחום יכפר עוון (סידור רש"י סימן תכה).

טעם נוסף (על פי מדרש רות), מדגיש אלמנטים רוחניים, הקשורים לזמן:

שלושה מלאכי חבלה מושלים בגיהנום, והם: משחית אף וחמה, והמשחיתים האלה שולטים כל ימי השבוע מזמן תפילת ערבית, ולכך אומרים: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית, כנגד המלאך משחית, והרבה להשיב אפו כנגד המלאך אף, ולא יעיר כל חמתו כנגד המלאך חימה (טור אורח חיים, מנהגי ישרון).

מדוע אין אומרים "והוא רחום" בשבת?
הרב פירון טוען שהמשמעות העמוקה של שלושת הטעמים הללו היא כנגד שלוש הקדושות: האדם, המקום והזמן. שבת היא מעין עולם הבא, ובחינת העולם, המקום, שונה לחלוטין. בשבת אדם קובע את מקומו וכל כללי ההתנהלות נלמדים מהמשכן. נוסף על כך, שבת מהווה ביטוי עילאי לקדושת הזמן ולכן אין צורך להקדים פסוק זה לתפילת ערבית.

עוד אומרים "והוא רחום":

1. בלוויה, בעת כיסוי הקבר אומרים שלוש פעמים את הפסוק: "והוא רחום יכפר עוון..." כי בעצם הקבורה יש משום אמצעי לכפרת עוונות ולמירוק חטאי האדם;
2. בעת הלקאת החוזר בתשובה. מלקות הן עונש שנקבע על פי ההלכה. במקרה של עברה במזיד על מצוות לא תעשה בעל העברה מקבל שלושים ותשע מלקות על כל לאו שעבר. בשעת ההכאה היה גדול הדיינים קורא לפניו פסוקים מפרקי התוכחה שבפרשת כי תבוא. כן קוראים את הפסוק "והוא רחום יכפר עוון..." שלוש פעמים, כלומר 39 מילים כדי להימנע מהמתת הלוקה.

מקורות

אנציקלופדיה יהודית, אתר דעת של מכללת הרצוה
הרב שי פירון, עלון ישיבת פתח תקווה
הרב אליעזר מלמד, אתר ישיבת הר ברכה

עדנה בן בשט

מרצה בהתמחות לספרות

"והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו"

מקור הפסוק הוא בתהלים (עח, לט). המזמור עוסק בסיפור יציאת מצרים, הנסים הגדולים שעשה הקב"ה לעם ישראל וכפיות הטובה שלהם. על אף זאת ה' ממשיך ברחמיו לעשות נסים לעמו, שהרי הוא רחום, ומידת הרחמים היא אחת משלוש עשרה מידותיו.

קיימות שתי גרסאות של "והוא רחום": "והוא רחום הארוך" – הסליחה שאומרים בשני וחמישי בחול אחר חזרת שליח הציבור בשחרית; "והוא רחום הקצר" – פסקה קצרה שאומרים לפני תחילת תפילת ערבית.

והוא רחום הארוך

בסידור עבודת ישראל מסידור כתב יד שנכתב בשנת קס"ז על ידי תלמידו של ר' מנחם ש"ץ בטרויש כתוב:

והוא רחום וכו' יסדוהו אנשי שם שהוגלו מירושלם בחורבן בית שני, שהגלה אותם אספסיינוס שחיק עצמות, וצווה לעשות מהם ג' אניות והטיבם בהם בלא רב חובל והגרישם בים, ועמד עליהם הרוח והשליכם ליבשה בכל פלך ופלך. ספינה אחת נתישבה ללפנדא ואחת במדינת ארלא ואחת במדינת בורדו ואותם שנתישבו בבורדייל קבלם השר בסבר פנים יפות, ונתן להם שדות וכרמים, והיו שם ימים רבים בשלווה עד שמת אותו השר. וקם עליהם מלך חדש, ומה שתקן להם הראשון סתר השני וחדש עליהם גזרות. והיו שם ב' אחים, יוסף ובנימין, ועמהם שמואל בן דודס. והם היו מאנשי ירושלם ויצעקו אל ה' בצר להם וישבו בצומות ובתעניות ולבשו שקים על בשרם ויסדו והוא רחום בין שלשתם. יוסף יסד והוא רחום עד מלך חנון ורחום אתה, ובנימין יסד מאנא עד אין כמוך, ושמואל יסד כל השאר עד ה' אחד. ואח"כ הושיעם האל וגאלן, והמית את הצר במיתה משונה וקשה, ושלחו והודיעו כל המאורע בכל מקומות ישראל, וגם התפילה כתבו והודיעו להם, וקבלו עליהם לאמרה בשני וחמישי, וכן נהגו בכל ישראל כנראה כי שלושה זקנים תקנו והוא רחום, כל אחד חלק, ובכל חלק י"ח אזכרות כנגד שמונה עשרה, ע"כ אומרים אותו בעמידה ובלחש.

זו הסיבה שנמצא ב"והוא רחום" מאמרים רבים כפולים ומשולשים. נוסח התפילה נוסד על פסוקים מהמקרא ועשו בהם שינויים לפי צורך העניין. בנוסח ספרד נשמטו מאמרים הצועקים חמס על הגויים, אולי מפני יראת הצנזור.

והוא רחום הקצר

מדוע תיקנו לומר פסוק זה לפני תפילת ערבית?
טעם אחד מובא בשם ר"א הגדול, הוא הרוקה, והוא: מאחר שבשחרית ובמנחה יש קרבנות תמידין שהן מכפרין, אבל ערבית שאין בה קרבן לכפר, תיקנו לומר "והוא רחום

פרשת כי תבוא

לומר לנו מה לעשות ולהסביר את הדברים, כתובות בצורת דיון והסבר. אבל האגדות מכירות לנו את מה שאי אפשר להכיר – מיהו זה ש"אמר והיה העולם". בעצם הרי אין זה אפשרי להכיר את הקדוש ברוך הוא, אלא רק מעט מן המעט ממנו, שכן הוא אין-סוף ואת האין-סוף לעולם לא נבין. לכן, דווקא הסבר ברור היה מבלבל ומטעה אותנו לחשוב שכבר הבנו מי הוא ה', ובמקום הסבר או מאמר בחרו חכמים לכתוב סיפור. כלומר, האגדה היא סוג של משל סיפורי שמאחוריו מסתתרת אפשרות להבין את ה'.

סיפור, מעצם טבעו, הוא דבר שאפשר לקרוא ולנתח באין סוף זוויות ולהיכנס לאט לאט לרבידים עמוקים יותר. חז"ל בחרו "להכיר" לנו את ה' באופן כזה שבכל קריאה נוספת של הסיפור יתגלה לנו עוד סוד ועוד פן שלא פגשנו קודם. ננסה להגדיר זאת כך: לניתוח הסיפור אין גבול. במובן הזה הוא הכלי הטוב ביותר להפגיש אותנו עם ה' שהוא אין-סופי ואין לו גבול. כך, בכל מפגש עם אגדה אנו מבינים מעט על ה' ומרגישים מיד שיש עוד מה להבין. ככל שאנחנו קוראים את האגדה ולומדים אותה שוב אנו מרגישים שמה שהבנו הוא עדיין מזערי לעומת מה שלא הבנו, וכך מכירים את מי שאמר והיה העולם אף על פי שיש עוד דברים רבים שאיננו מכירים, ואולי לא נכיר לעולם.

המדרשים מתרחשים גם בתוך המציאות, בעולם החי של אנשים, משפחות, שמחות ואכזבות. אולי יותר מכל רצו חכמי האגדה להפגיש אותנו עם אלוקים חיים, עם תורת חיים, ולא עם אלוקים רחוק בשמי שמים, שאיננו נוגע לחיים שלנו. לכן באות ההתרחשויות המרגשות של האגדה, המתוחות והמשמעותיות, כמו אמונה גדולה הנוגעת בחיים.

שני אנגלמן

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד ובהתמחות לספרות

אגדות חז"ל תופסות חלק גדול מאוד בתורה שבעל פה. התלמוד עשיר באגדות; יש מסכתות שבהן יש פרקים המוקדשים כמעט אך ורק למדרשי האגדה הללו. חלק נכבד מהמדרשים כתובים בצורה סיפורית, כסיפור של ממש שיש בו עלילה, עם התחלה, אמצע וסוף. חלק מהמדרשים דרמטיים במיוחד ואחרים כתובים באופן משעשע. מהו בעצם המקום של המדרשים הללו בתורה? למה הם נוצרו? ובעיקר, מדוע הם כתובים דווקא בצורה סיפורית?

יש מדרש שמסביר מה התפקיד של האגדות, ובו כתוב: "דורשי הגדות אומרים: רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם? – למוד הגדה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, ומדבק בדרכיו". מעניינת ההדגשה שאת הדברים אומרים "דורשי הגדות", כלומר תלמידי חכמים שזהו עיסוקם – ליצור הגדות, והם עצמם מסבירים את פשר העיסוק באגדות.

מטרת האגדות היא "להכיר את מי שאמר והיה העולם", להכיר את הקדוש ברוך הוא, לא פחות מזה! דווקא דברי האגדה המתלבשים בשפה סיפורית, שנכנסו אצלנו ל"כה עשו חכמינו" ולאוצר ספרי הילדים, נכתבו כדי שנכיר מיהו ה' ובעיקר שנבין את דרכיו ונוכל ללכת בהן.

על פי זה מתברר שבתלמוד, ובכלל בתורה שבעל פה, יש שני חלקים: חלק אחד עוסק בדיון ההלכתי, בהבנה מה מוטל עלינו לעשות כדי לפעול על פי מצוות התורה. בחלק זה אין אנו מבינים טוב יותר את ה', אלא מנסים להבין מה בדיוק הוא מצפה מאתנו לעשות. בחלק השני, החלק של האגדות, אנחנו נכנסים כבר למקום עמוק יותר. איננו שואלים מה לעשות, אלא מבקשים להבין מי הוא ה'; מנסים "להכיר" אותו וללכת בדרכיו. בעצם, אפשר לומר שהדיון ההלכתי המצוי בתלמוד הוא התורה, והאגדות הן פנימיות התורה. החלק של לימוד האמונה, ולא לימוד ההלכה.

על פי זה אפשר אולי להבין מדוע האגדות כתובות בצורה סיפורית ולא בצורת הסבר רגיל או מאמר: ההלכות, שנועדו

ברוריה מכמן

במעגלי העם היהודי

חסידות חב"ד

חב"ד – ראשי תיבות למילים חכמה, בינה, דעת, הוא שמה של חסידות שהוקמה בעיירות לוזאנא ולאדי שליד לובביץ בסוף המאה ה-19 על ידי רבי שניאור זלמן מלאדי (1745–1813). מייסד החסידות סבר שיש לצמצם את תפקידו של המנהיג החסידי כ"מתווך" בין האדם לאלוהיו, ולשם כך חייב כל אחד מהחסידיים לנסות ולהתעלות בעבודת האל בכוחותיו הוא. ספרו העיקרי הוא ספר "התניא" – ספר היסוד לחסידות חב"ד. חלקו הראשון, "הספר של הבינוניים", מבוסס על הפסוק "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו". בפרק זה מובהר שכל אחד יכול להגיע לאמונה ולהאבת הבורא על ידי התבוננות בגדולת ה'. חלקו השני של "התניא", "שער הייחוד והאמונה", מבאר את היסוד של אחדות ה'.

בשנת 1941 עבר מרכז חסידות חב"ד לניו יורק. המנהיג האחרון של חסידות חב"ד, רבי מנחם מנדל שניאורסון, נתפס על ידי חלק מחסידיו כמשיח, הן מפאת ערירותו הן בזכות היותו המנהיג השביעי בחסידות. לאחר פטירתו של רבי מנחם מנדל שניאורסון בשנת 1994 חל פילוג בחסידות בין הפלג המאמין כי הרבי נפטר ובין הפלג המשיחי שססמתו היא: "יחי אדוננו מורנו ורבונו מלך המשיח לעולם ועד". פלג זה מאמין כי הרבי לא מת וכי הוא עתיד להתגלות כמשיח.

חסידות חב"ד מתאפיינת בהקפדה על קיום מצוות דקדקני תוך שמירה על ייחודיות בקיום מצוות מסוימות, כמו למשל הלכות שמטיה והלכות מקווה טהרה. יחד עם זאת, חסידות חב"ד אינה מסתגרת בד' אמותיה והיא פעילה ומעורבת בחברה היהודית בארץ ובעולם. מרכזיה בכפר חב"ד (ליד לוד), שם אף הקימו העתק מדויק של בית הרבי בניו יורק. כן הוקמו שכונות וקהילות בכל רחבי הארץ מקרית מלאכי בדרום ועד צפת בצפון. פעילותם של חסידי חב"ד במחנות צה"ל מעוררת לעתים תמימות ומחלוקות.

חסידות חב"ד מקיימת גם פעילות ענפה להפצת היהדות בחו"ל. לשם כך פרשה החסידות רשת רחבת היקף של שליחים ("שלוחים") בכל קצוות תבל, בכל מקום שאליו מגיעים יהודים וישראלים: בצפון אמריקה ובדרומה, באירופה ובאסיה, במזרח אסיה (בנפאל, בהודו, בסינגפור ובעוד מקומות) ואפילו בקונגו שבאפריקה. במקומות אלה הוקמו בתי אירוח, בתי ספר של חב"ד, מסעדות כשרות וכן מופעלים דוכנים להפצת חסידות חב"ד ברחובות הערים ובשדות התעופה.

מקורות

- מנחם פרידמן ושמואל היילמן, הרבי מלובביץ' בחייו ובחיים שלאחר חייו, דביר ומרכז שז"ר, 2011.
- אתר מט"ח: <http://lexicon.cet.ac.il>
- אתר חב"ד: <http://www.chabad.org.il>